

УДК 72.1

СЕЛЯНСЬКІ РЕСПУБЛІКИ НА МИКОЛАЇВЩИНІ ПІД ЧАС РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1920 РОКІВ

Сергій ГУБСЬКИЙ

науковий співробітник відділу історичних студій НДІУ

Анотація. У статті розглядаються питання про характер повстансько-партизанського руху українського селянства на Півдні України під час національно-демократичної революції 1917–1920 рр. Основна увага звертається на створення та функціонування селянських республік на Миколаївщині в 1919 р.

Ключові слова: українська революція, Україна, Миколаївщина, повстання, селянські республіки, більшовики, Директорія, державність, історіографія.

КРЕСТЬЯНСКИЕ РЕСПУБЛИКИ НА НИКОЛАЕВЩИНЕ В ГОДЫ РЕВОЛЮЦИИ 1917–1920 ГОДОВ

Сергей ГУБСКИЙ

научный сотрудник отдела исторических студий НИИУ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы о характере повстанческо-партизанского движения украинского крестьянства на Юге Украины во время национально-демократической революции 1917–1920 гг. Основное внимание обращается на создание и функционирование крестьянских республик на Николаевщине в 1919 г.

Ключевые слова: украинская революция, Украина, Николаевщина, восстание, крестьянские республики, большевики, Директория, государственность, историография.

PEASANT REPUBLICS OF MYKOLAIV REGION DURING THE REVOLUTION OF 1917 – 1920

Serhii HUBSKYI

research officer of Historical Studies Department of RIUS

Annotation. The article examines the peasant insurgent and partisan movement in Southern Ukraine in the years of national democratic revolution (1917 – 1920). Particular attention is paid to emergence and activities of peasant republics in Mykolaiv Region in 1919.

Key words: Ukrainian revolution, Ukraine, Mykolaiv Region, uprising, peasant republics, Bolsheviks, Directorate, statehood, historiography.

Після Лютневої революції 1917 р. й повалення самодержавства в Росії розгорнувся національно-визвольний рух поневолених народів колишньої імперії, які вимагали відновлення своїх давніх прав, а деякі – і власної державності. Не стояла осторонь цих процесів і Україна. Серед багатьох складних політичних питань, які постали перед українськими урядами, однією з найгостріших була територіальна проблема. Зокрема, великі пристрасті завирували навколо питання, хто має більше прав на історичний регіон, який офіційна російська влада називала Новоросією, а в українському середовищі він сприймався як Південь України.

Національно-визвольний рух українського народу поширився і на південноукраїнський регіон – тодішні Катеринославську, Херсонську і Таврійську губернії. Тут розгорнули діяльність усі існуючі на той час українські національні політичні партії. Найвпливовішими серед них були Українська партія соціалістів-революціонерів і Українська соціал-демократична робітничка партія. Вони виступали за надання автономії Україні, перебудову Росії на федеративних засадах і глибокі соціально-економічні перетворення. В той же час в Катеринославі діяли досить авторитетні в українському середовищі групи соціалістів-федералістів, а в Одесі – самостійників [39, с. 128].

У березні – квітні 1917 р. на Півдні України сформувалася густа мережа українських національно-культурних, професійних і громадсько-політичних організацій. До складу Української Центральної Ради, яка очолювала державотворчий процес, під час Українського національного конгресу 6–8 квітня 1917 р. від південноукраїнських губерній

увійшли, зокрема, І. Луценко, Л. Мазуренко, Микитенко, І. Романченко, С. Шелухін (Херсонська губ.); Ф. Сторубель, Ф. Дубовий, В. Біднов, К. Герасимів, П. Курявий, П. Тушкан, М. Кузьменко (Катеринославська губ.); прапорщик Куц і матрос Пеліщенко – від Одеського військового округу [39, с. 128]. Вони представляли весь український політичний спектр регіону. 7 квітня делегати конгресу заслухали доповідь В. Садовського «Територія і людність України», у якій на підставі даних про розміщення та національний склад населення окреслювалися межі українських земель. Південний український кордон проводився по узбережжю Азовського і Чорного морів (без Криму). В резолюції з'їзду підкреслювалося, що у ході післявоєнного облаштування світу «кордони між державами повинні бути встановлені згідно з волею пограничної людності», а делегація України повинна бути запрошена на мирну конференцію [39, с. 128]. Це була чи не перша після Лютневої революції 1917 р. офіційна заява українського руху про його намір об'єднати у єдиному державному організмі всі українські землі, у тому числі і південний регіон.

Отримавши від Національного з'їзду повноваження представницького органу українського народу, Центральна Рада постановила «для оборони національних і політичних прав українського народу створити на місцях губерніяльні, повітові, а у великих містах – міські Українські ради з представників політичних партій та громадських і культурно-просвітніх об'єднань у кількості 70–80 чоловік у кожній» [39, с. 128].

Одна з перших таких рад була створена 5 травня 1917 р. в Катеринославі на чолі з А. Шкамардою. До складу ради

увійшли представники від Катеринославщини в Центральній Раді, шість представників товариства «Просвіта», шість – від об'єданого комітету автономістів-федералістів, п'ять – від українського товариства поштових працівників, вісім – від військових, два – від учительського товариства, три – від видавничого товариства і декілька осіб від інших українських організацій. Основною метою діяльності ради було оголошено впровадження в життя рішень Центральної Ради [39, с. 129]. На установчих зборах було обрано комітет ради та створено ряд комісій. Комітет взявся за організацію 20–21 травня 1917 р. губернського українського з'їзду, 22 травня – української маніфестації на підтримку Центральної Ради у м. Катеринославі та збір коштів на український національний фонд [39, с. 129].

Важливою подією в житті Катеринославщини був український губернський з'їзд, що проходив 21–22 травня 1917 р. У роботі з'їзду брали участь 435 делегатів, які представляли різні території і соціальні групи населення [39, с. 129]. Вони виступили за республіканський устрій у Росії, національно-територіальну автономію України, формування українських військових підрозділів, українізацію армії та Чорноморського флоту, безкоштовне навчання українською мовою у всіх школах України [39, с. 129].

Аналогічні події відбувалися і на Херсонщині. В середині квітня в Одесі відбулося українське віче, на якому з промовами виступили С. Шелухін, В. Чехівський, В. Голубович. Віче поставило перед українською громадою завдання домагатися територіальної автономії України в межах етнографічної

більшості українського населення з цілковитим забезпеченням прав інших національностей, включення Херсонщини в межі майбутньої автономної України як краю, що був «передвічне українським» [39, с. 129].

Однією з центральних подій в національному відродженні Півдня України став Херсонський губернський український національний з'їзд, що відбувся 28–30 червня 1917 р. в Одесі. З'їзд розглянув цілий ряд важливих питань, які виходили за рамки суто губернських інтересів: сучасне становище України і Росії і форма їхнього політичного устрою у майбутньому. Делегати повністю схвалили I Універсал Центральної Ради [39, с. 129].

Подібні питання були розглянуті на зібранні Херсонського повітового земства 26 червня 1917 р. Учасники цих зборів ухвалили: «1) обрати делегатів на Херсонський губернський український національний з'їзд; 2) визнати, що Україна повинна входити в федеративно-демократичну Російську республіку як національно-територіальна одиниця; 3) визнати, що Херсонський повіт хоч й найбільш зрусований із повітів Херсонської губернії, все-таки має 75% української людності і не може бути виділеним із загальноукраїнських областей» [39, с. 130].

Подібні процеси розвивалися в Таврійській губернії. 12–13 серпня 1917 р. у м. Сімферополі зібрався 1-й з'їзд представників українських організацій губернії. Свідок подій В. Сильченко у «Листі про стан українського руху у Таврії», опублікованому у газеті «Нова Рада», так описує свої враження: «З докладів з місць виявилось, що не тільки в північних повітах, де більшість населення

українці, свідомість наших людей шириться, а навіть скрізь по побережжю Криму засновані українські громади... Досить того, що майже уся Таврія усіяна українськими гуртками. Наше слово лунає скрізь. Хоч і роблять йому навкруги перешкоди, але кожна праця організацій примушує ворогів рахуватись з українцями» [39, с. 130]. На з'їзді була прийнята постанова, що містила протест проти політики Тимчасового уряду щодо України та підтримку курсу Центральної Ради на скликання Всеукраїнських Установчих зборів в етнографічних межах.

На користь українського суверенітету висловлювалися численні селянські з'їзди Півдня. 6 – 8 квітня 1917 р. в м. Одесі зібрався селянський з'їзд, на який прибуло близько 1 тис. делегатів з Херсонської, Подільської та частини Бессарабської губерній. Незважаючи на спроби голови з'їзду російського соціал-демократа Мосеевича не допустити до трибуни українських делегатів, з'їзд швидко набув українського забарвлення. «Виступи українців викликали бурю овацій... Резолюція українських соціалістів-революціонерів приймається одногосно... Селяни з підвищеним настроєм кричать: «Нехай живе вільна Україна! Нехай живе федеративно-демократична республіка!» [39, с. 130].

23 квітня 1917 р. відбувся Херсонський крайовий селянський з'їзд, який без будь-яких дискусій прийняв резолюцію про «федеративну республіку і широку національно-територіальну автономію поодиноким народам» [39, с. 130].

Посилення українського національно-визвольного руху на Півдні яскраво проявилось в розгортанні процесу українізації армії. Уже 3–4 квітня 1917 р. в Одесі відбулися збори воїнів-українців

місцевого гарнізону, які для керівництва українським військовим рухом обрали Одеську українську військову раду. Навколо неї об'єдналися 45 військових частин Одеського округу і Чорноморського флоту. Для організації запропонували назву «Одеський український військовий Кіш». Районом його діяльності було визначено Одеський військовий округ, Румунський фронт і Чорноморський флот. Головою Одеської української військової ради було обрано військового лікаря І. Луценка [39, с. 131].

Досить активною була українська діяльність у військових частинах, розміщених у Херсоні, Миколаєві та інших містах Херсонської губернії [39, с. 132].

Факти свідчать, що в аналогічному напрямі розвивалися процеси на Катеринославщині. Тут вже 11 березня 1917 р. українські політичні сили висунули вимогу організації «українських легіонів». Наприкінці квітня відбулося віче солдатів-українців 228-го піхотного полку, яке обрало полкову раду на чолі з полковником Петровим. Віче прийняло резолюцію з вимогою надання автономії Україні в складі Російської держави. На першотравневих святах гарнізон Катеринослава вийшов на демонстрацію під українськими національними прапорами. Під жовто-блакитними стягами відправлялися з Катеринослава військові частини на фронт.

Яскравим свідченням пробудження національної свідомості сил було формування в регіоні загонів Вільного козацтва. Козацькі загони виникли у Миколаєві, Херсоні та інших містах регіону. Про «дуже багаточисленну» Єлисаветградську козацьку організацію згадав у своїх спогадах П. Скоропадський. Про організацію козацтва в м. Катеринославі

діячами місцевої організації УСДРП писав І. Мазепа. Перший Хортицький курінь м. Олександрівська мав назву «Вільне козацтво робітників і селян». Робітниками Олександрівських Південних залізничних майстерень було засновано також курінь «Січ» [39, с. 132]. Ці та інші приклади дають підставу стверджувати, що український національний рух після Лютневої революції 1917 р. набув у південноукраїнському регіоні масового характеру.

Не зупиняючись детальніше на подальшому перебігу подій, оскільки це не входить до теми нашого дослідження, зазначимо, що після падіння Тимчасового уряду в Росії і приходу більшовиків до влади в жовтні 1917 р. рівень національної свідомості і самоорганізації українців південноукраїнського регіону виявився достатньо високим, щоб протистояти намірам більшовиків розірвати цілісність українських земель (тут варто згадати і діяльність українських націонал-комуністів). Центральне керівництво більшовицької партії було змушене внести істотні корективи до своєї політики в Україні, визнавши український характер Півдня. В 1919 р. Південна Україна (без Криму) була включена до складу Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) [39, с. 172].

Однією з багатогранних та суперечливих сторінок української національно-демократичної революції 1917–1920 рр. був повстансько-партизанський рух українського народу. На Півдні цей рух носив масовий характер, був поширений на великій території та мав власні регіональні особливості, зокрема тут були створені селянські повстанські «республіки», які стали прикладами прагнення народу до самоорганізації власного життя.

Історія повстансько-партизанського руху в Україні в 1917–1920 рр. взагалі і на Півдні зокрема в наш час розглядається по-новому, тому що в радянській період багато її сторінок було замовчувано і сфальсифіковано. Об'єктивні історичні дослідження, пов'язані з цим рухом, тоді були неможливі. Причини, природу, масштаби повстанського руху селян радянська історіографія, особливо починаючи з другої половини 30-х років ХХ ст., замовчувала. Розглядався лише антиденікінський напрямок партизанської боротьби, і то тільки під керівництвом більшовиків. Інші напрями і типи повстанства трактувалися як «куркульський бандитизм». Серед друкованих праць 20-х – початку 30-х років ХХ ст., в яких досліджувалися питання громадянської війни та повстанського руху селян, зокрема й Півдня України, діяльність більшовицької партії, слід відзначити роботи М. Какуріна, Р. Ейдемана, в яких автори намагалися визначити характер громадянської війни, розкрити її особливості, виходячи з географічного положення України, специфіки політичної і військової ситуації та національних відносин [11; 12]. Спеціальні праці розглядають окремі аспекти повстансько-партизанського руху селян Півдня України. В статтях Д. Кіна, М. Мальт, Я. Максименка [13; 14; 27–28] цілком слушно виділено аграрне питання та мобілізацію як причини виникнення селянського руху, вказано на специфіку утворення Висунської та Баштанської республік. Але вони не позбавлені односторонності, бо вважалось, що анархісти й есери мали виключно негативний вплив на повстанський рух селян. Роботи А. Альошина, Є. Вікторова, Г. Раппепорта та інших авторів висвітлюють

повстансько-партизанський рух Миколаївщини та Херсонщини, виділяючи його особливості: певну ідеологічну спрямованість частини народних виступів та доволі значний рівень організації селян [1; 3; 6; 9; 34]. З наукових праць пізнішого періоду варто виділити роботи М. Супруненка, А. Лихолата, П. Мушинського, І. Педанюка, А. Сіроша, М. Раковського [26; 29; 32–33; 36–38]. Цінним джерелом, де висвітлюються сторінки повстанського руху на Миколаївщині, є збірники документів, видані в радянський період [7; 30]. Проте тут подані тільки ті документи, які не мали відкритого антибільшовицького спрямування і були дозволені до публікації цензурою. Окремим видом джерел є спогади учасників подій, їх сучасників. У низці збірників опубліковані спогади учасників повстань на Миколаївщині – С. Гайдука, С. Теселька, П. Пастернака, в яких дається характеристика Висунської та Баштанської республік [4; 31]. Цикл статей учасників Миколаївського підпілля показує повстанський рух селян Миколаївщини та Херсонщини, виділяє як неординарне явище діяльність «республік» [2].

Один із керівників боротьби проти денікінщини та «куркульських повстань» у Херсонській губернії Я. Ряппо дав негативну оцінку антибільшовицьким повстанням на Миколаївщині, проте зазначив, що однією з причин їх виникнення послужила мобілізація в Червону армію. Як приклад справжніх селянських повстань Я. Ряппо наводить висунське та баштанське [35]. При цьому автор не погоджується, що «куркульські» повстання влітку 1919 р. і створення двох нових «республік» восени цього ж року були проявами неоднорідності селянського

руху на Півдні України, який ставив перед собою різні цілі та завдання.

У томі «Історії міст і сіл Української РСР», присвяченому Миколаївській області, подані багаті фактологічні дані щодо повстанського руху на Півдні України і діяльності селянських республік. І хоча це 26-томне видання тепер потребує суттєвих доопрацювань і доповнень у зв'язку з новими історичними реаліями, на той час це було одне з найкращих видань з багатим краєзнавчим та джерелознавчим матеріалом [10].

Якщо оцінювати внесок радянської історичної науки у вивчення повстанського руху селян України взагалі і Півдня зокрема, необхідно зазначити, що цей доробок був досить значним. Саме в радянський час почалося активне вивчення і введення в науковий обіг частини нових джерельних матеріалів, активна розробка й осмислення окремих аспектів цієї важливої проблеми. Незважаючи на світоглядну вузькість і суб'єктивізм, притаманні цим виданням у ставленні до підходів щодо концепції повстанського руху селян, радянською історіографією все ж були створені сприятливі умови для його подальшого вивчення.

Після відновлення в 1991 р. державної незалежності України сучасними українськими істориками здійснено ґрунтовні наукові дослідження, присвячені південноукраїнському регіону: боротьбі нашого народу за незалежність українських земель Півдня в єдиній соборній Україні, збройним змаганням українців за державну незалежність у 1917–1921 рр., зокрема повстансько-партизанському руху, який тут мав власні регіональні особливості і нараховував декілька напрямків. У цих роботах

широко використано невідомі раніше громадськості замовчувані та заборонені архівні матеріали, праці позбавлені ідеологічних догм та нашарувань, об'єктивно і неупереджено висвітлюють складні та драматичні сторінки української історії Півдня України першої половини ХХ ст. Це насамперед роботи відомих сучасних істориків В. Шкварця, Ф. Турченка, М. Шитюка, Ю. Котляра, Р. Ковалю, Є. Горбунова, Ю. Гузенка та інших [5; 16; 22; 24–25; 39; 41; 44]. До досліджень, які безпосередньо висвітлюють створення, функціонування та боротьбу селянських повстансько-партизанських політичних утворень державного типу на Миколаївщині, варто віднести наукові напрацювання вже згадуваних істориків В. Шкварця, Ю. Котляра, а також М. Ковальчука [15; 17–21; 43]. В цих роботах аналізуються причини повстансько-партизанського руху селян, його напрями і типологія, утворення «республік». Показано вплив деяких партій на цей рух, введено в науковий обіг значну кількість архівних і музейних документів, подано схеми, карти, а також життєвий шлях активних учасників повстанського руху. Серед збірників документів і матеріалів з історії української національно-визвольної боротьби поч. ХХ ст., в яких подані не опубліковані раніше документи, що стосуються запропонованої теми нашої статті, варто назвати збірник, виданий у 80-х роках ХХ ст. в Німеччині [40], та ґрунтовне документальне видання з історії української революції 1917–1920-х рр., опубліковане в часи незалежності України [8].

Боротьба за державну незалежність України під час кровопролитної війни 1918–1920 рр. була логічним продовженням національно-демократичної

революції. У війні брала участь велика кількість протиборчих сил. Одні з них діяли з позицій збереження та розбудови незалежної української держави, інші боролися за включення України до складу інших держав, а переважну більшість повсталих селян цікавило питання, як отримати в користування землю та покращити своє становище незалежно від центральної влади [22, с. 28].

Повстанський рух на Півдні України мав глибокі історичні традиції антифеодальної та антикріпосницької боротьби українського селянства та козацтва у ХVI–ХІХ ст.

Після краху російського самодержавства на українських землях Північного Причорномор'я цей рух виник ще в 1917–1918 рр. і продовжувався без перерви до 1923 р. [22, с. 35]. Деякі виступи тривали до 1930 р., хоча в цей період вже переважав кримінальний напрямок [22, с. 35].

Особливого розмаху повстанський рух тут набув у 1919–1920 рр. Його найбільшими проявами стали антибільшовицький та антиденікінський напрями. Весна і літо 1919 року – це період антибільшовицьких повстань, які продовжувалися і після приходу денікінських військ. Із встановленням білогвардійської влади повстанський рух змінив свій напрям і восени 1919 – взимку 1920 р. став антиденікінським. З 1920 р. по 1923 р. знову переважав антибільшовицький напрямок [22, с. 35]. Ще однією особливістю повстансько-селянського руху Півдня була його масштабність та менший вплив на його розгортання українських самостійницьких сил доби Гетьманату та Директорії УНР [22, с. 35].

Весною 1919 р. на більшій частині території України, в т.ч. і на Півдні, вдруге

утвердилася більшовицька влада. Подальша аграрна реформа більшовиків почала змінювати соціальний зміст сільських прошарків населення, і це стало негативно впливати на їх значну частину. Більшовики винайшли і запровадили власні мірки поділу селянства на три групи: бідняки, середняки та «куркуль». В основу цього поділу поклалися дані про кількість землі, тягла і реманенту, яким володіли селяни. До 5 десятин – бідняк, від 5 до 10 – середняк, понад 10 – «куркуль». При цьому не враховувався кількісний склад сім'ї, ще менша увага зверталася на якість землі, рівень агрокультури. Під час такої класифікації на один рівень ставився селянин з 5-ма десятинами землі і люмпенізований (часто кримінальний прошарок населення), який ніколи не працював на землі і тільки недавно її отримав. Під категорію «куркуль» підпадали селяни, що мали 10 десятин землі (за поділом 1917 р. – середнє і заможне селянство), а також ті, що мали сотні десятин. Як видно з цих більшовицьких мірок, умовність такого розподілу була цілком очевидною. Якщо порівняти схеми розшарування українського селянства у 1917–1919 рр., то, виходячи з такого поділу, їх склад на Півдні України був приблизно таким: бідняцькі господарства становили 19 %, середняцькі – 25 %, так звані «куркуль» – 56 %. Всього в Таврійській і Херсонській губерніях із загальною кількістю сільського населення 4404 тис. чол. заможних селян нараховувалося понад 2466 тис. чоловік [22, с. 31–32]. Це також було однією з особливостей соціального складу прошарків селянства Півдня щодо деяких інших регіонів України.

Другий прихід влади більшовиків в Україну (1919 р.) не виправдав

сподівань трудового селянства. А політика «воєнного комунізму» становище селянства значно погіршила, вона показала антиукраїнську та антиселянську сутність більшовизму. Проти політики комуністичної влади, яка проявлялась в економічній, національній, військовій сферах та релігійному питанні, розпочався могутній селянський повстанський рух. Сучасні українські дослідники повстансько-партизанського руху на Півдні України, відомі історики Ю. Котляр, В. Шкварець, а також Р. Коваль, використовуючи нові архівні матеріали та джерела, об'єктивно і неупереджено розкрили його природу, причини, сутність, характер, значення цього руху в українській історії 1917–1920-х рр. [5, с. 3–81; 16; 21, с. 50–53; 22; 24; 43, с. 81–91; 44].

З кінця серпня 1919 р. в Україні утвердився білогвардійський режим одного з апологетів «єдиної і неділимої» Росії генерала А. Денікіна, який для селянства виявився не кращим. Аграрна політика білогвардійщини передбачала відновлення поміщицької власності на землю. У майбутньому денікінці обіцяли наділити селян землею за викуп, залишивши поміщикам досить значні земельні площі [22, с. 32]. Денікінська політика викликала незадоволення селян, яке незабаром переросло в антибілогвардійський повстанський рух.

Великий вплив на українське селянство Півдня мали партії, що утворилися внаслідок попередніх внутрішньопартійних розмежувань: Комуністична партія (більшовиків) України, Українська комуністична партія (боротьбистів), анархісти (махновського напрямку), Українська партія лівих соціалістів-революціонерів (борбистів).

Восени 1919 р. серед цих структурованих організацій найбільший вплив на селянство південноукраїнського регіону мали боротьбисти та борбисти [22, с. 33].

У своїх інтересах повстансько-партизанський рух намагалися використати представники лівих партій, які політизували його. Проте повністю підпорядкувати «селянську вольницю» партійній дисципліні нікому не вдалося. Повстансько-партизанський рух у південноукраїнському регіоні в період свого найвищого піднесення в 1919 – на початку 1920 рр. мав декілька напрямків. Найбільші з них – антибільшовицький та антиденікінський, існували також стихійний, або суто селянський, та «бандитський» (кримінальний) [22, с. 144–148].

Найвищим етапом розвитку повстансько-партизанського руху на Півдні стало створення формувань державного типу на Миколаївщині – Колосівської, Врадіївської, Висунської та Баштанської республік. Спеціальних наукових досліджень щодо створення та діяльності Колосівської республіки (станція Колосівка та кілька навколишніх сіл) у сучасній українській історіографії ще немає та й взагалі інформації щодо неї є небагато. Відомо, що 3-го січня 1919 р. в тилу франко-грецьких військ на станції і в селі Колосівці по лінії залізниці Одеса – Миколаїв за ініціативою робітників місцевого залізничного вузла була проголошена Колосівська республіка. Заявивши про необхідність створити сприятливі умови для роботи вузла, залізничники обрали колегію у складі М. Долі, Ф. Чекер'янова, Г. Стеценка, О. Зайвого та ін. Колегію очолив телеграфіст А. Непростенко [43, с. 88]. Вимагаючи відходу з Колосівки загону білогвардійців, залізничники утворили

озброєну самооборону та оголосили про своє непідкорення владі військ Антанти, що в той час перебували на Півдні України. Союзники та білогвардійці хотіли направити в Колосівку військовий загін для придушення повстання, але залізничники Одеси й Миколаєва зірвали їх відправку. Завдяки робітничій солідарності колосівцям вдалося вистояти майже 2 місяці [43, с. 88].

6 лютого 1919 р. для придушення Колосівської республіки французька адміністрація направила загін сенегальських стрільців. Але після перших сутичок із колосівцями вони побраталися з повстанцями. Велику роль у цьому відіграли колишні солдати царського корпусу у Франції, які були у складі повстанців. Колосівська республіка проіснувала до кінця лютого 1919 р., коли посилений артилерією батальйон білогвардійців захопив станцію і селище. Частина повстанців влилася в партизанські загони Вознесенська та Веселинового [43, с. 88].

Діяльності Врадіївської Хліборобської республіки до недавнього часу в українській історіографії приділялося значно менше уваги, ніж, наприклад, Висунській і Баштанській республікам, що також виникли на Півдні України. В радянський час вона вважалась «куркульським» і «бандитським» утворенням, тому що це було антибільшовицьке повстання, а її керівники оголосили про співробітництво з Директорією УНР для боротьби з комуністичною владою. Події її виникнення слід розглядати в контексті антибільшовицьких повстань, які масово розпочалися на Півдні України навесні–влітку 1919 р.

Безпосередніми причинами антибільшовицького повстанського руху послужили реквізиції харчових та кормових

ресурсів, які здійснювали більшовики в українському селі. Аграрна проблема, на думку селянства, не була вирішена – продзагони забирали вирощений селянами хліб, торгівля ним вважалася державним злочином. «Продрозверстка» в основному здійснювалася т. зв. «інтернаціональними» загонами, що в основному склалися з росіян, мадярів, латишів, китайців та ін., які часто брутально поводилися з селянами, а це викликало ще більший спротив. Більшовицька політика була антирелігійна, компартійні антицерковні видання друкувались переважно російською мовою, одним із засобів такої пропаганди було публічне богохульство і насмішки над церковними святинами [22, с. 40–41]. Така політика категорично не сприймалася переважною більшістю місцевого населення. Також проводилася примусова мобілізація в Червону армію, яка теж викликала масову протидію. Позитивним моментом стала передача частини землі селянам, але користуватися нею було практично неможливо через політику «воєнного комунізму» (вже згадувана «продрозверстка», насадження комун). Не покращило ситуації і розшарування селянства – класова політика, яка включала натравлювання одних верств селян на інших. Селянські виступи називали «антирадянськими», хоча більшість антибільшовицьких повстань були демократичними і радянськими. Про це свідчать і їхні гасла: «Геть комуністів і чрезовчайку!», «Вся влада селянству!», «Ради без комуністів і жидів!», «Ради без комуністів і ЧК!» [21, с. 51]. Здійснення і придушення повстань супроводжувалися насильством і кровопролиттям. Численні партизанські загони тримали під контролем велику територію Південної

України, де спалахували антибільшовицькі повстання різних типів. Враховуючи тенденцію збільшення кількості повстань з травня по липень і їх поступове затухання до серпня 1919 р., істориками підраховано, що навесні 1919 р. на Півдні України було 68 повстань, а влітку – близько 170 [21, с. 51].

На початку червня 1919 р. син кривоозерського поміщика Люстгартена організував у селі Велика Врадіївка повстання проти більшовицької влади. Повстанці оволоділи Кривим Озером та Врадіївкою і проголосили «Хліборобську республіку», територія якої простяглася вздовж залізниці та долини річки Кодима від Любашівки на схід до Голти та Богополя (тепер – частина міста Первомайська). Повстання підтримала переважна більшість селян, що були невдоволені політикою «воєнного комунізму». Головнокомандувачем військових загонів «республіки» став колишній штабс-капітан К. Колос, начальником загону кінноти – колишній вахмістр гусарського полку С. Мокряк. Комендантом Великої Врадіївки був Люстгартен. Його заступником – вчитель Т. Чапленко, діловодами – О. Гедецький та Бортко [21, с. 51].

Оскільки керівництво Врадіївської Хліборобської республіки оголосило про співробітництво з Директорією УНР та спільну боротьбу проти радянської влади більшовиків і денікінців, для інспектування збройних сил «республіки» до Великої Врадіївки прибув К. Бондарук – дорадник Запорізької армійської групи Директорії УНР, а в майбутньому – відомий отаман Лихо-Бондарук [21, с. 51].

У цей час регулярні частини радянської 45-ї дивізії (пізніше названої

Сиваською) разом із загонами чекістів, комсомольців та партизанів Т. Гуляницького розпочали військові дії проти військ Директорії УНР, які дислокувалися на Півдні України. Спочатку натиск більшовицьких частин успішно стримувався. Як би надалі розвивалися події, сказати важко, однак несподівана зрада начальника загону кіннотників С. Мокряка поставила українські частини у вкрай скрутне становище. К. Колос, зваживши на нерішучі дії партизанів Т. Гуляницького та згадавши колишні «хитання» останнього між українськими патріотами та більшовиками, направив С. Мокряка з невеликим кавалерійським загonom на залізничну станцію Заплази (західніше Любашівки) для перемовин з Т. Гуляницьким, щоб схилити того на бік Вradіівської Хліборобської республіки, але сталося все навпаки. Т. Гуляницький схилив С. Мокряка до зради, і той перейшов на бік більшовиків. С. Мокряк виказав схеми розташування українських військ і повстанців [21, с. 52]. Внаслідок зради бій із повстанцями Вradіівської Хліборобської республіки у липні 1919 р. поблизу станції Заплази завершився перемогою більшовицьких загонів Т. Гуляницького та І. Базарного. Армійська група М. Омеляновича-Павленка була змушена відступати. Кінний полк А. Гулого-Гуленка був розпорошений по різних ділянках фронту, проте його основній частині вдалося прорватися до Савранських лісів. До Голованівського лісу з боями відійшли і залишки загону К. Бондарука та частина кіннотників Вradіівської республіки. А сама територія Вradіівської Хліборобської республіки була захоплена більшовицькими військами. Зрадникові С. Мокряку спеціальна колегія

армійської групи генерала М. Омеляновича-Павленка винесла смертельний вирок [21, с. 52].

Підтримали «республіку» у Великій Вradіівці селяни Лисої Гори. Вони намагалися пошкодити залізницю, по якій рухалися більшовицькі частини. Зустрінуті вогнем бронепоезда (командир Т. Гуляницький), повсталі були змушені відступити [21, с. 52].

У подальшому живі учасники Вradіівської Хліборобської республіки продовжили боротьбу в 1921 р., коли піднялася нова хвиля антибільшовицьких повстань [21, с. 52–53].

Виникнення та діяльність Вradіівської Хліборобської республіки у 1919 р. можна вважати регіональним повстанським утворенням державного типу, оскільки вона мала власну територію, певний управлінський апарат, військо, а її очільники схилилися до національно-державницької ідеології та співпрацювали з урядовими та військовими структурами УНР.

Наприкінці серпня 1919 р. Миколаївщину і Херсонщину захопили війська російського білогвардійського генерала А. Денікіна. Відразу ж постало питання, як сприйме селянство нову владу, бо «кожну нову владу, особливо в Україні, селянин оцінював не за обіцянками і промовами її представників, а за кількістю десятин землі, які прибавлялися в його господарстві» [28, с. 145]. Селянина турбувало насамперед те, як зберегти свою землю, а по можливості придбати ще. Він був готовий підтримати будь-який уряд, котрий задовольнив би цю його мрію. Але як тільки виявлялося, що уряд неспроможний цього зробити, селянин повставав проти нього і переходив на бік суперника.

Переважна більшість селян сприйняла прихід Денікіна вороже або вичікувально, лише частина багатих селян підтримали денікінців. Денікінська влада, яка пообіцяла здійснити земельну реформу і задовольнити всі потреби трудового населення, не тільки не дала їм землю, а навпаки, економічною, аграрною і національною політикою настроїла проти себе дрібну буржуазію та селянство. Тому невдовзі очікувальна позиція селянства змінилася пасивною ворожістю, котра згодом вилилася у повстання: «відбулося прозріння бідноти та середняків» [19, с. 134].

Порядок, який обіцяли денікінці і якого чекала більшість селянства, не відповідав їхнім обіцянкам. Почалися масові розстріли, грабунки, реквізиція хліба, худоби, а головне – конфіскація землі, повернення поміщиків, що змусило селянство порівнювати денікінщину із владою більшовиків. Радянська влада поряд із реквізицією (продрозверсткою) спочатку віддала землю селянам. Тому вони говорили, що радянська влада «хоч і плоха, але все-таки своя, селянська» [28, с. 171]. Та найбільше невдоволення на селі викликала примусова мобілізація в Добровольчу армію. Це і спричинило активний військовий опір з боку селянства.

Висунське повстання почалося в середині вересня, а вже 25 вересня (7 жовтня за новим стилем) 1919 р. було проголошено Висунську народну республіку. Її уряд очолив есер-боротьбист Ф. Юхименко. Заступниками стали боротьбист П. Тришевський та більшовик М. Луняка. Керівником ради оборони – більшовик М. Шевченко, начальником кінноти – колишній прапорщик З. Мурлян. Висунська республіка включала понад 15 населених

пунктів і займала територію 1,75 тис. квадратних кілометрів. Її військові сили налічували більше 3,5 тис. бійців, із них 1 тисяча – кіннотники [5, с. 50].

З 15 вересня почали організовану боротьбу мешканці Полтавки-Баштанки. 30 вересня 1919 р. ними сформовано штаб повсталих. З цього дня можна говорити про створення Баштанської республіки. Республіка мала чітку військову структуру. Командири штабу: П. Тур – есер-борьбист та І. Тур – безпартійний. Членами штабу стали представники та співчуваючі різним партіям: більшовикам, боротьбистам, анархістам. Військові сили баштанців, такі ж за кількістю, як у висунчан, мали шість полків. Командири полків: З. Трибрат, М. Заяц, П. Вилкул (прапорщик), К. Бабич (унтер-офіцер), С. Музика, І. Двірський. Територія республіки становила 1,5 тис. квадратних кілометрів [5, с. 50–51].

Не будемо зупинятися на збройній боротьбі військ «республік» з білогвардійською армією, оскільки вона детально описана і в радянській, і, з урахуванням сучасного об'єктивного висвітлення та нових архівних матеріалів, у новітній українській історіографії. Лише зазначимо, що бої мали дуже запеклий характер і з обох боків супроводжувалися великими людськими втратами, в т.ч. і мирного населення, яке часто гинуло внаслідок розв'язаного білими масового терору на території цих утворень. 12 листопада 1919 р. війська денікінського генерала Я. Слацова розгромили Баштанську республіку та загін висунців, посланий на допомогу [5, с. 51]. 19 листопада 1919 р. козаки генерала Н. Склярова оточили Висунськ. Повстале село трималося дві доби. Вночі з 20 на 21 листопада уряд республіки, щоб зберегти

військову силу, вирішив відступити в бік Кривого Рогу [5, с. 51]. Про становище, що склалося на Миколаївщині, підпільна газета «Одеський комуніст» в той час писала: «... оплот повстанців – Висунськ і Баштанка значно потерпіли. Але в головному – знищити живу революційну силу – слащовцям не вдалося» [5, с. 51].

Після перемоги більшовиків керівництво радянської України оцінило дії повсталих сіл. На IX Всеукраїнському з'їзді Рад (червень 1925 р.) за пропозицією Г. Петровського село Полтавка-Баштанка було нагороджено Червоним прапором «за активну боротьбу з денікінськими бандами, німецькими окупантами і революційну боротьбу, за зміцнення радянської влади» [5, с. 54]. Село Висунськ мали нагородити орденом Червоного Прапора. Проте нагородження не відбулося. Певно, боротьбистська ідеологія Висунської народної республіки, ідеї самостійної радянської України не відповідали більшовицькій ідеології. З цього часу роль Висунської республіки в історичній та художній літературі починає принижуватися. На перший план вийшла Баштанська республіка, роль якої в організації повстансько-партизанського руху селян Півдня України була менш значною [5, с. 54].

Однією з головних причин поразки селянських «республік» було намагання об'єднати «селянську вольницю» і партійну дисципліну. Проте їх спілка не могла існувати довго, бо вони різні за своєю природою, як демократичний початок і диктатура. Між ними постійно точилася боротьба за панування, що, звичайно, ослаблювала «республіки». Керівні центри були різними. Висунськ мав тісні зв'язки з Херсоном, де головну роль відігравали борбисти, а Полтавка-Баштанка

з Миколаєвом, де керували більшовики [5, с. 55]. Ще однією з причин поразки була боротьба ідеологій – комуністичної (більшовики) та національно-соціалістичної (боротьбисти). В ході діяльності Висунської і Баштанської «республік» не було вироблено чітких перспективних завдань. Найближче – боротьба з денікінщиною – було зрозумілим, але подальші завдання не розглядалися. Відсутність загальної мети не дала «республікам» можливості вийти за межі місцевих інтересів.

Крім названих суб'єктивних причин поразки Висунської і Баштанської «республік», були й об'єктивні: природні умови, не вигідні для партизанства (степ), недостатність озброєння, відсутність військових спеціалістів високого рівня, слабке знання ситуації на фронтах та навколо, підтримка частиною заможних селян білогвардійських військ.

Висунська та Баштанська «республіки» мали багато спільних рис. Ця подібність – в історії заселення сіл та причинах піднесення повстанського руху, організований характер перших виступів і тяжіння до центру – Херсона або Миколаєва. Проте їхній розвиток мав суттєві відмінності. У Висунську була створена типова управлінська структура – уряд «республіки», де переважали боротьбисти та борбисти. Зазначимо, що тут навіть існувала власна грошова одиниця – рубль Висунської народної республіки [34, с. 12]. У Полтавці-Баштанці керівні органи мали воєнізовану структуру, де головну роль відігравав штаб, у якому переважали борбисти і більшовики.

Незважаючи на спроби надати державного характеру цим формуванням, керівники Висунської, Баштанської та інших «республік» розуміли, що окремими

державами ці утворення стати не зможуть. Для цього не було ні економічних, ні фінансових, ні територіальних умов. Утворення цих формувань мало завдання об'єднати селян у боротьбі з більшовиками та денікінцями, а не ставати повністю окремими державами [5, с. 54].

Отже, селянство Півдня України в 1917–1920 рр. мужньо боролось проти влади поміщиків, гетьманщини, більшовиків. Антиденікінський партизанський рух відволікав значні сили Білої армії, і це допомагало більшовикам зупинити наступ денікінців, а потім переломити хід бойових дій і знову утвердити в південноукраїнському регіоні свою владу. Саме в цьому полягав трагізм ситуації, бо політика більшовиків і денікінців була антиукраїнською і антиселянською. Селяни намагалися вийти із замкненого кола, вірячи гаслам М. Григор'єва, Н. Махна або створюючи власні повстансько-партизанські утворення з елементами та атрибутами державності. В кінцевому підсумку перемога залишилася за більшовиками, але одну із головних ролей у послабленні та зміні більшовицької політики «воєнного комунізму» та розгромі гетьманщини і денікінщини відіграв селянський повстансько-партизанський рух періоду Української національно-демократичної революції 1917–1920 рр.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алешин А. К истории борьбы за Октябрь на Николаевщине / А. Алешин // *Летопись революции*. – 1928. – №3. – С. 102–128.
2. Боротьба за владу Рад на Миколаївщині: збірник спогадів. – Миколаїв: Політвидав, 1959. – 307 с.
3. Викторов Е. Первый этап революции на Николаевщине / Е. Викторов // *Летопись революции*. – 1927. – № 2. – С. 69–94.
4. Гайдук С., Теселько С. Непримируемая Баштанка / С. Гайдук, С. Теселько // *Октябрьские грозы: сб. очерков и воспоминаний*. – Одесса: Маяк, 1977. – С. 202–208.
5. Горбуров Е. Г., Котляр Ю. В., Шитюк М. М. Повстансько-партизанський рух на Півдні України в 1917–1944 рр. / Е. Г. Горбуров, Ю. В. Котляр, М. М. Шитюк. – Херсон: ОЛДІ-плюс, 2003. – 340 с.: іл.
6. Деникинское подполье в Николаеве (Введение) // *Летопись революции*. – 1926. – №3–4. – С. 52–69.
7. Директивы командования фронтов Красной Армии (1917–1922): сборник док. в 4 т. – М.: Воениздат, 1972. – Т. 2. Март 1919 – апрель 1920. – 804 с.
8. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки, 1918 – 1920: документи і матеріали. – У 2-х т., 3-х ч. / Упоряд. В. Верстюк. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2006. – Т. 1. – 688 с.; Т. 2. – 744 с.
9. Жовтень на Миколаївщині: нарис з історії класової боротьби 1917–1920 рр. – Миколаїв: Істпарт, 1927. – 62 с.
10. Історія міст і сіл Української РСР. Миколаївська область / Гол. редкол. В. О. Васильєв. – К.: УРЕ АН УРСР, 1971. – 772 с.
11. Ейдеман Р. П., Какурин Н. Е. Гражданская война на Украине / Р. П. Ейдеман, Н. Е. Какурин. – Х.: Пролетарий, 1931. – 99 с.
12. Какурин Н. Е. Как сражалась революция: в 2-х томах. – Т. 2 / Н. Е. Какурин. – М.; Л.: Госиздат, 1926. – 432 с.
13. Кин Д. Крестьянство и гражданская война // *На аграрном фронте* / Д. Кин. – 1925. – №11/12. – С. 35–49.
14. Кін Д. Повстанський рух проти денікінщини на Україні / Д. Кін // *Літопис революції*. – 1926. – №3–4. – С. 70–90.
15. Ковальчук М. Катеринка на Кодимі. Історичні розповіді про виникнення та розвиток села / М. Ковальчук. – Катеринка: ВЦ «Маторін», 2006. – 190 с.
16. Коваль Р. Повернення отаманів Гайдамацького краю / Р. Коваль. – К.: Діокор, 2001. – 288 с.

17. Котляр Ю. В. Баштанські повстанці проти репресивно-каральної системи (за матеріалами справи №3897) / Ю. В. Котляр // Реабілітовані історією. Миколаївська область. – Кн. 5. – К.; Миколаїв: Світогляд, 2010. – С. 7–32.
18. Котляр Ю. В. Висунська і Баштанська республіки (до 90-ї річниці проголошення) / Ю. В. Котляр. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 92 с.
19. Котляр Ю. В. Висунська і Баштанська республіки / Ю. В. Котляр // Пам'ять століть. – 1997. – №1. – С. 134–137.
20. Котляр Ю. В. Висунська народна республіка. 1919 р. / Ю. В. Котляр // Укр. іст. журнал. – 1996. – №1. – С. 63–68.
21. Котляр Ю. В. Врадіївська Хліборобська республіка / Ю. В. Котляр // Чорноморський літопис: науковий журнал. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – Вип. 5. – С. 50–53.
22. Котляр Ю. В. Повстанство. Селянський рух на Півдні України (1917–1925): монографія / Ю. В. Котляр. – Миколаїв; Одеса: ТОВ «ВіД», 2003. – 194 с.: іл.
23. Котляр Ю. В. Повстанський рух селян Півдня України. Висунська і Баштанська республіки (1919–1920 рр.): монографія / Ю. В. Котляр. – Миколаїв: ПП «Спрінт-прінт», 1999. – 117 с.
24. Котляр Ю. В. Повстансько-партизанський рух українських селян у 1919 – на початку 1920 рр.: (на матеріалах Півдня України) / Ю. В. Котляр: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01-історія України; Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 1997. – 16 с.
25. Котляр Ю. В. Регіональні аспекти повстанського руху селян 20-х рр. ХХ ст. / Ю. В. Котляр // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – Вип. 13. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – С. 183–201.
26. Лихолат А. В. Розгром націоналістичної контрреволюції на Україні (1917–1922) / А. В. Лихолат. – К.: Політвидав УРСР, 1955. – 656 с.
27. Максименко Я. До історії боротьби з денікінщиною і петлюрівщиною. 1919 р. / Я. Максименко // Літопис революції. – 1930. – №1. – С. 161–173.
28. Мальт М. Деникинщина и крестьянство / М. Мальт // Пролетарская революция. – 1924. – №4. – С. 144–177.
29. Мушинський П. Трифон Маркович Гуляницький / П. Мушинський. – Одеса: Маяк, 1970. – 84 с.
30. Николаевщина в годы иностранной военной интервенции и гражданской войны (март 1918 – декабрь 1920): сб. документов. – Херсон: Книжно-газетное изд-во, 1962. – 407 с.
31. Пастернак П. Висунская республика / П. Пастернак // Героическое подполье: сб. воспоминаний. – М.: Политиздат, 1975. – С. 291–295.
32. Педанюк І. Буремні дні Баштанки / І. Педанюк // День за днем. – К.: Політвидав України, 1967. – С. 75–81.
33. Раковский М. Е. Закономерности и особенности гражданской войны на Юге Украины / М. Е. Раковский // Годы борьбы и побед. – К.: Наукова думка, 1983. – С. 136–148.
34. Раппеорт Г. Висунська народна республіка / Г. Раппеорт // Всесвіт. – 1927. – №45. – С. 12–14.
35. Ряппо Я. Революционная борьба в Николаеве / Я. Ряппо // Летопись революции. – 1924. – № 4. – С. 5–43.
36. Сірош А. Республіка повсталих / А. Сірош. – Одеса: Маяк, 1969. – 88 с.
37. Супруненко М. І. Україна в період іноземної військової інтервенції і громадянської війни / М. І. Супруненко. – К.: Політвидав УРСР, 1951. – 343 с.
38. Супруненко Н. И. Очерки гражданской войны и иностранной интервенции на Украине / Н. И. Супруненко. – М.: Наука, 1966. – 455 с.
39. Турченко Ф. Г., Турченко Г. Ф. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець ХІХ ст. – 1921 р.): історичні нариси / Ф. Г. Турченко, Г. Ф. Турченко. – К.: Генеза, 2003. – 304 с.

40. Українська суспільно-політична думка у 20-му ст.: документи і матеріали. – Т. 1 / Упоряд. Т. Гунчак і Р. Сольчаник. – Мюнхен: б.в., 1983. – 510 с.

41. Шкварець В., Гузенко Ю. 3 історії отаманщини на Миколаївщині в роки Української національно-демократичної революції та визвольних змагань (1919–1922 рр.) / В. Шкварець, Ю. Гузенко // Краєзнавчий альманах. Історія. Археологія. Наука. Культура. Освіта. Промисловість. Сільське господарство. – Миколаїв: ОІППО, 2010. – №1. – С. 75–80.

42. Шкварець В. Повстансько-партизанський рух селянства Півдня України у березні 1919 – січні 1920 року: нові дослідження / В. Шкварець // Південна Україна: проблеми історичних досліджень: зб. наук. праць Ч. II / Ін-т історії України НАН України та ін.; ред. кол.: В. А. Смолій (гол. ред.) та ін. – Миколаїв, 1998. – С. 91–95.

43. Шкварець В. Селянські повстансько-партизанські політичні утворення (формування) державного типу в Миколаївському краї / В. Шкварець // Краєзнавчий альманах. Історія. Археологія. Наука. Культура. Освіта. Промисловість. Сільське господарство. – Миколаїв: ОІППО, 2011. – №1. – С. 81–91.

44. Шкварець В. П. Українська національно-демократична революція і боротьба за незалежність на Миколаївщині (1917–1921) / В. П. Шкварець. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – 120 с.

REFERENCES

1. ALESHYN, A. (1928). History of October in Nikolaev Region. *Letopis revolyutsii*. № 3. pp. 102 – 128 [in Rus.]

2. *Struggle for Soviet Power in Mykolaiv Region: Collected Memoirs* (1959) Mykolaiv: Polityvydav, 307 p. [in Ukr.]

3. VIKTOROV, E. (1927). *The First Stage of Revolution in Nikolaev Region. Letopis revolyutsii*. № 2. pp. 69 – 94 [in Rus.]

4. GAYDUK, S. & TESELKO, S. (1977) *Irreconcilable Bashtanka*. Odessa: Mayak, pp. 202 – 208 [in Rus.]

5. HORBUROV, E., KOTLIAR, YU. & SHYTIUK, M. (2003) *Insurgent and Partisan Movement in Southern Ukraine in 1917 – 1944*. Kherson: OLDI-plius, 340 p. [in Ukr.]

6. Denikin Underground in Nikolaev (Introduction) (1926) *Letopis revolyutsii*. № 3 – 4. pp. 52 – 69 [in Rus.]

7. *Directives of Red Army Command (1917 – 1922): Collection of Documents*. In 4 volumes. Moscow: Voenizdat, Vol. 2. March, 1919 – April, 1920. 804 p. [in Rus.]

8. VESTIUK, V. (compl.) (2006) *The Directory, the Council of People's Ministers of the Ukrainian People's Republic, 1918 – 1920: Documents and Materials*. In 2 volumes, 3 parts. Kyiv: Vyd-vo im. O. Telihy, Vol. 1. 688 p.; vol. 2. 744 p. [in Ukr.]

9. *October in Mykolaiv Region: Outline of History of the Class Struggle in 1917 – 1920* (1927). Mykolaiv: Istpart, 62 p. [in Ukr.]

10. VASYLIEV, V. (chief compl.) (1971) *History of the Towns and Villages of the Ukrainian SSR. Mykolaiv Region*. Kyiv: URE AN URSR, 772 p. [in Ukr.]

11. EYDEMAN, R. & KAKURIN, N. (1931) *The Civil War in Ukraine*. Kharkov: Proletariy, 99 p. [in Rus.]

12. KAKURIN, N. (1926) *How They Fought in the Revolution: in 2 Volumes*. Vol. 2. Moscow – Leningrad: Gosizdat, 432 p. [in Rus.]

13. KIN, D. (1925) The Peasantry and the Civil War. *Na agrarnom fronte*. № 11/12. pp. 35 – 49. [in Rus.]

14. KIN, D. (1926) The Insurgency against Denikin Movement in Ukraine. *Litopys revolyutsii*. № 3 – 4. pp. 70 – 90. [in Ukr.]

15. KOVALCHUK, M. (2006) *Katerynka on the Kodyma. Historical Essays about Origin and Development of the Village*. Katerynka: Vyd. tsentr «Matorin», 190 p. [in Ukr.]

16. KOVAL, R. (2001) *The Return of Atamans of Haidamak Region*. Kyiv: «Diokor», 288 p. [in Ukr.]

17. KOTLIAR, YU. (2010) *Bashtanka Insurgents against Repressive and Punitive System (Based on Materials of Case No. 3897)*. Rehabilitated by History. Mykolaiv region. Book 5. Kyiv, Mykolaiv: Svitohliad, pp. 7 – 32. [in Ukr.]

18. KOTLIAR, YU. (2010) *The Republics of Vysunsk and Bashtanka (on the Occasion of the 90th Anniversary of Their Proclamation)*. Mykolaiv: Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 92 p. [in Ukr.]
19. KOTLIAR, YU. (1997) The Republics of Vysunsk and Bashtanka. *Pamiat stolit.* № 1. pp. 134 – 137. [in Ukr.]
20. KOTLIAR, YU. (1996) The People's Republic of Vysunsk. 1919. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal.* № 1. pp. 63 – 68. [in Ukr.]
21. KOTLIAR, YU. (2012) The Agrarian Republic of Vradiivka. *Chornomorskyi litopys: Naukovyi zhurnal.* Mykolaiv: Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, Vol 5. pp. 50 – 53. [in Ukr.]
22. KOTLIAR, YU. (2003). *The Insurgery. The Peasant Movement in Southern Ukraine (1917–1925)* [monograph]. Mykolaiv; Odesa: «TOV ViD», 194 p. [in Ukr.]
23. KOTLIAR, YU. (1999). *Peasant Insurgency in Southern Ukraine. The Republics of Vysunsk and Bashtanka (1919–1920)* [monograph]. Mykolaiv: PP «Sprint-print», 117 p. [in Ukr.]
24. KOTLIAR, YU. (1997) *Insurgent and Partisan Movement of Ukrainian Farmers in the 1919 – Early 1920s (after Materials of Southern Ukraine)* [author's abstract of thesis for a Candidate Degree in History]. I. Mechnikov Odesa State University, 16 p. [in Ukr.]
25. KOTLIAR, YU. (2005) Regional Aspects of Peasant Insurgency in the 20s of the XXth Century. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky.* No. 13. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, pp. 183 – 201. [in Ukr.]
26. LYKHOLAT, A. (1955) *Defeat of Nationalist Counter-Revolution in Ukraine (1917 – 1922)*. Kyiv: Polityvdav URSR, 656 p. [in Ukr.]
27. MAKSYMENKO, YA. (1930) On the History of Fighting against Denikin and Petliura Movements. 1919. *Litopys revoliutsii.* № 1. pp. 161 – 173 [in Ukr.].
28. MALT, M. (1924) Denikin Movement and Peasantry. *Proletarskaya revolyutsiya.* № 4. pp. 144 – 177. [in Rus.]
29. MUSHCHYNSKYI, P. (1970) *Tryfon Markovyc Hulianytskyi*. Odesa: Maiak, 84 p. [in Rus.]
30. *Nikolaev Region in the Years of Foreign Military Intervention and the Civil War (March 1918 – December 1920): Collected Documents* (1962). Kherson: Knizhno-gazetnoe izd-vo, 407 p. [in Rus.]
31. PASTERNAK, P. (1975) The Republic of Vysunsk. In: *The Heroic Underground: Collected Memoirs (Geroicheskoe podpole: Sbornik Vospominaniy)*. Moscow: Polytizdat, 1975. pp. 291 – 295 [in Rus.].
32. PEDANIUK, I. (1967) Anxious Days of Bashtanka. *Den za dnem.* Kyiv: Polityvdav Ukrainy, pp. 75 – 81 [in Ukr.]
33. RAKOVSKYI, M. (1983) *Laws and Peculiarities of the Civil War in Southern Ukraine. In: The Years of Struggle and Wins (Godu borby i pobedy)*. Kyiv: Naukova dumka, pp. 136 – 148. [in Rus.]
34. RAPPEPORT, G. (1927) The People's Republic of Vysunsk. *Vsesvit.* № 45. pp. 12 – 14 [in Ukr.]
35. RYAPPO, YA. (1924) Revolutionary Struggle in Nikolaev. *Letopis revolyucii.* № 4. pp. 5 – 43. [in Rus.]
36. SIROSH, A. (1969) *The Republic of Rebels*. Odesa: Maiak, 88 p. [in Ukr.]
37. SUPRUNENKO, M. (1957) *Ukraine in the Years of Foreign Military Intervention and the Civil War*. Kyiv: Polityvdav URSR, 343 p. [in Ukr.]
38. SUPRUNENKO, N. (1966) *Outlines of the Civil War and Foreign Intervention in Ukraine*. Moscow: Nauka, 455 p. [in Rus.]
39. TURCHENKO, F. & TURCHENKO, H. (2003) *Southern Ukraine: Modernization, World War, Revolution (Late 19th Century – 1921): Historical Essays*. Kyiv: Heneza, 304 p. [in Ukr.]
40. HUNCHAK, T. & SOLCHANYK, P. (compls.) (1983) *Ukrainian Socio-Political Thought in the 20th Century: Documents and Materials*. Vol. 1. Munich, 510 p. [in Ukr.]
41. SHKVARETS, V. & HUZENKO, YU. (2010) History of Ataman Movement in Mykolayiv during the Ukrainian National Democratic Revolution and Liberation Struggle (1919–1922). *Kraieznavchyi Almanakh. Istorii.*

Arheolohiia. Nauka. Kultura. Osvita. Promyslovist. Silske hospodarstvo. Mykolaiv: OIPPO. № 1. pp. 75 – 85 [in Ukr.]

42. SHKVARETS, V. (1998) Insurgent and Partisan Peasant Movement in Southern Ukraine (March, 1919 – January, 1920): New Investigations. In: (*Southern Ukraine: Problems of Historical Researches: Collected Papers*) *Pivdenna Ukraina: Problemy Istorychnykh Doslidzhen: Zbirnyk Naukovykh Prats.* Pp. 91 – 95. [in Ukr.]

43. SHKVARETS, V. (1998) Insurgent and Partisan State Political Organizations (Formations) in Mykolaiv Region. *Kraieznavchyi Almanakh. Istoriiia. Arheolohiia. Nauka. Kultura. Osvita. Promyslovist. Silske hospodarstvo.* Mykolaiv: OIPPO. № 1. pp. 81 – 91 [in Ukr.]

44. SHKVARETS, V. (2007) *The Ukrainian National-Democratic Revolution and Struggle for Independence in Mykolaiv Region (1917 – 1921).* Mykolaiv: Vyd-vo MDHU im. Petra Mohyly, 120 p. [in Ukr.]

S. Hubskyi

Peasant Republics of Mykolaiv Region during the Revolution of 1917 – 1920

Abstract

The works of contemporary Ukrainian historians allow to learn and understand the history of insurgent and partisan movement in the 1917–1920s in Ukraine in general and in Southern Ukraine in particular. Having introduced into scientific use a great amount of archival and museum documents, the scholars impartially inform the society about the complicated and tense chapters in the early 20th century Ukrainian history. This is particularly topical issue nowadays, in the time of struggle of Ukrainian people for its freedom and independence.

The insurgent movement of peasantry of Southern Ukraine began in the 1917–1918s, taking the form of agrarian and anti-hetman uprisings. The peak of the uprising was in the 1919–1920s, when insurgency became one of the mainsprings of the civil war, and both belligerent politicians and commanders had to reckon with it. The insurgent and partisan movement of Southern Ukraine manifested itself most fully in anti-Bolshevik and anti-Denikin activities. The highest stage of the uprising was the founding of the following statelike formations: the People's Republic of Vysunsk, the People's Republic of Bashtanka and the Agrarian Republic of Vradiivka in Mykolaiv Region as well. The differences between the republics were that they had different authority structures and ideologies. The Republic of Vysunsk had common administrative staff machinery (government and Defence Board); the Republic's ideology was national-oriented and socialistic. The governing bodies of the Republic of Bashtanka had a military structure with command center and mainly communist ideology. The leaders of the Republic of Vradiivka declared their collaboration with the Directorate of the Ukrainian People's Republic and common struggle against the Bolsheviks and Denikinists.